

6. Закарпатська обласна державна адміністрація. Відділ у справах національностей [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://www.carpathia.gov.ua/ua/publication/content/616.htm>.

7. Закарпаття в етнополітичному вимірі: моногр. / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко, та ін. — К. : НАН України Ін-т політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2008. — 682 с.

8. Іванюк В. На Хустщині буде впроваджуватись проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» / В. Іванюк // Вісник Хустщини. — 2010. — 26 січня — С. 3.

9. Литвин В. Регіоналізм у політичному вимірі: українські реалії / В. Литвин // Пенсійний кур'єр. — 2010. — 12 листопада. — С. 4–5.

10. Майборода О. М. Загальнонаціональні та регіональні інтереси в сучасній Україні / О. О. Рафальський; відп. ред. О. М. Майборода // Регіональні версії української національної ідеї: Спільне і відмінне: зб. ст. — К. : Світогляд, 2005. — 188 с.

11. Обучар А. Свято української поезії у Вишківській угорській школі / А. Обучар // Вісник Хустщини. — 2010. — 27 лютого. — С. 1.

12. Регионы Украины: Днепропетровщина, Харьковщина, Закарпатье. Социально-экономическая, электоральная и массмедийная карта Украины. Май 2007 г. / В. Бала, О. Голубуцкий, В. Якушик и др. (Агентство моделювання ситуації). — К., 2007. — 122 с.

13. Регіональна політика та механізми її реалізації / М. І. Долішній (ред.); НАН України, Інститут регіональних досліджень. — К. : Наук. думка, 2003. — 504 с. — (Проект «Наукова книга»).

14. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за ред. С. Максименка; (Київський центр Інституту Схід — Захід). — К. : Логос, 2000. — 70 с.

15. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: зб. наук. праць за матер. міжнар. конференції (м. Ужгород, 24–25 травня 2007 р.) / Відп. ред.: В. Артьомов. — Ужгород : Ліра, 2007. — 456 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір» — Вип. 1).

Н. Ф. Гнатюк, С. О. Радчик

УДК: 303.01+930.1:94(477)«19/20»

ПРИНЦИП ІСТОРИЗМУ — ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються принципи дослідження історичних проблем, за якими формується світогляд українців у сучасному періоді. На прикладі Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького дається характеристика відповідності навчальних програм принципів історизму.

Ключові слова: історизм, світогляд, політична культура.

Анализируются принципы исследования исторических проблем, в результате которых формируются мировоззрение украинцев в современно-

сти. На прикладі Національно-освободительної війни во главе с Богданом Хмельницьким дається характеристика соответствия учебных программ принципу историзма.

Ключевые слова: историзм, мировоззрение, политическая культура.

The article provides analyses the principles of study of the historical problems, which form the social outlook of the Ukrainians. On the example of National liberation war under the direction of Bohdan Khmelnytsky description of accordance of on-line tutorials to principle of historical method is given.

Keywords: historicism, outlook, political culture.

Нині в Україні перехід до сучасної соціально-економічної, демократичної системи відзначився незумовленою об'єктивними чинниками гіперболізацією ролі суспільства в прийнятті політичних рішень. Головною умовою відповідальності населення демократичної країни за ситуацію в державі є політична освіченість суспільства, що виступає важливим критерієм зрілості демократії. При цьому рівень політичної освіченості українського суспільства на сьогодні не відповідає вимогам часу, що виявляється в нестабільності розвитку держави. Відтак, дослідження основних причин нерозвиненості політичної культури українського суспільства надзвичайно актуальне в сучасній Україні.

Запропоноване нами бачення проблеми побудовано на виявленні механізму впливу історичного світогляду на політичну освіченість індивіда. Основа світогляду сучасної людини, тим більше, світогляду історичного, формується під час здобування освіти. Таким чином, головним шляхом до поліпшення політичного мікроклімату в Україні є реформування освітньої системи. Особливе значення для політичної культури нації має історія, оскільки цю навчальну дисципліну побудовано на методологічному принципі історизму, без якого неможливо об'єктивно зрозуміти події минувшини та, як наслідок, зробити свідомий політичний вибір. На наш погляд, ігнорування історизму як способу мислення, що базується на усвідомленні подій чи явищ у їх виникненні, розвитку та зв'язку з конкретними умовами у сфері викладання історії унеможливорює появу в людини стратегічного, аналітичного, системного мислення, яке дало б їй змогу робити політичний вибір шляхом усвідомлення того, що життя — це не мить, а процес, не хвилина, а вічність. Ефективне науково-методологічне обґрунтування історії українського народу в системі освіти дало б можливість не лише значно підвищити рівень самосвідомості індивіда, але й значною мірою визначити характер формування політичної культури українського громадянського суспільства.

Формально цей принцип є одним із базових методологічних принципів більшості наукових дисциплін, зокрема й історії, його сутність полягає в поставанні кожного елемента історичного процесу як на тлі причинно-наслідкових взаємозв'язків та взаємозалежностей; так і в розгляданні кожної події у нерозривному зв'язку з її генезисом. Проектуючи принцип історизму на життя окремої людини, вміння бачити наслідки та причини кожної події, розраховувати певні етапи своєї діяльності на багато кроків уперед допоможе громадянину не лише краще впоратися з повсякденними проблемами, але й зрозуміти корисність непопулярних заходів, необхідних у складних економічних та політичних умовах, в яких зараз опинилася Україна.

Метою нашої роботи є аналіз принципів дослідження історичних проблем, за якими сьогодні формується світогляд українців.

На жаль, формальне включення історизму до списку базових принципів низки наукових дисциплін, можливо, й надасть людині розуміння її місця та ролі в цій науці, проте не перетворить його з суто наукового принципу на принцип життєвий, за допомогою якого людина отримує змогу аналізувати динамічні зміни навколишнього середовища, максимально абстрагуючись від афективної складової та керуючись переважно раціональними аргументами. А водночас саме принцип історизму, на нашу думку, виступає головним ключем до вільного громадянського волевиявлення під час демократичних виборів і тим самим робить виборця максимально захищеним від маніпуляцій суспільною свідомістю. Оволодіння цим принципом переважно можливе лише в молодому віці, коли ще не остаточно сформовано світогляд. Тому, на наш погляд, місія формування цього принципу в людини лягає на плечі освіти, визначальної в становленні незалежного світобачення. З усіх навчальних дисциплін найголовнішою в контексті формування принципу історизму, звичайно, виступає історія, здатна допомагати людині засвоювати його на конкретних історичних фактах.

Необхідні умови для створення принципу історизму почали складатися в епоху Відродження, а остаточно сформувалися у XVII–XVIII ст. До того філософи й мислителі досліджували історичні процеси та явища, поєднуючи їх із елементами панівного в цьому суспільстві світогляду. Зокрема, Геродот та Фулідід, яскраві представники історичної думки Античності, були носіями міфологічного світогляду, що визначало синкретизм їхніх праць, який, у свою чергу, унеможлилював використання в них принципу історизму. Аналогічно носії релігійного світогляду, наприклад Августин Аврелій або Фома Аквінський, досліджували історичні явища з позиції божественного прояву, а не з позиції «чистої науки».

За таких умов поява принципу історизму уможливилася лише після формування нового історичного типу світогляду — філософського, — який і став передумовою появи історії як, власне, науки, відокремленої від міфології або релігії. Першим мислителем, що послідовно використовував у працях історизм як універсальний підхід до аналізу дійсності, був італійський філософ та історик Джамбатіста Віко. Він критикував сучасні йому наукові методи пізнання, проголошуючи створення «Нової науки», яка б виявилася спроможною допомогти історикам об'єднати окремі історичні факти в загальні закони розвитку суспільства, держави, світу: «Ми пояснюємо не прив'язану до певного часу й окремішню історію Греції чи Риму, а ідеальні, універсальні та вічні закони, згідно з якими всі нації проходять цикли своєї появи, розвитку, розпаду й загибелі» [2]. Наступним етапом розвитку історизму був так званий натуралістичний історизм, що знайшов віддзеркалення в працях французьких просвітників Шарля Луї Монтеск'є, Дені Дідро, Вольтера, Жан-Жака Руссо. Серед цих мислителів найповніше принцип історизму проявляється в роботах Вольтера, що дає підстави стверджувати, що саме він започаткував розуміння історії як цілісного «всесвітнього процесу». Принцип історизму яскраво виявляється в його праці «Есе про звичаї і дух народів». У центрі уваги Вольтера — пошук глибинних причин руху історичного процесу, його рушійних сил та особливостей. Дж. Віко та Вольтер стали першими мислителями, у творчості яких історизм перестав бути засобом споглядання реальності, перетворившись на спосіб її аналізу.

Якісно новим кроком у становленні принципу історизму стала творчість видатного німецького філософа Георга-Фрідріха Гегеля. Сам Г.-Ф. Гегель дав наукове обґрунтування принципу історизму як гносеологічного принципу, зробивши його методологічним принципом лінійної концепції історичного процесу. Послідовно принцип історизму було розроблено К. Марксом та Ф. Енгельсом. У творчості цих мислителів наука історія вийшла на якісно новий рівень, набувши рис універсальної наукової дисципліни: «Ми знаємо лише одну єдину науку — науку історії. Історію можна розглядати з двох боків, її можна розділити на історію природи та історію людства. Проте обидві ці боки нерозривно поєднані; до тих пір, поки існують люди, історія природи і історія людей взаємно обумовлюють одна одну» [1].

Багатомірність суспільного життя новітнього періоду та численні фактори, які впливали на об'єкт, поступово сформували потребу в новій нелінійній моделі історичної науки, що дає змогу осмислювати її як багатомірну соціокультурну систему, котра взаємодіє з усіма сферами життя людини. Як річище історії виступають соціальні верстви, особистості,

ідеологія, стан виробничих сил, нові технології. Синхронність їх розвитку змінює ментальність, спосіб життя людей та їхній світогляд.

На сучасному етапі розвитку історизм, як уже зазначалося, формально виступає базовим методологічним принципом вивчення більшості наукових дисциплін, зокрема й історії. Проте, якщо проаналізувати сучасні українські підручники з історії, можна побачити, що їх переважну частину побудовано за іншими принципами. Антагоністичною до принципу історизму постає необхідність вивчити якомога більше історичних фактів. За таких умов більшість підручників зорієнтовано на запам'ятовування конкретних історичних подій та явищ без проектування загальних історичних, об'єктивних взаємозв'язків між ними. Відзначаючи певні позитивні риси такої системи, передусім стабільно високу кількість матеріалу, що запам'ятовується миттєво, не можна не визнавати і очевидних її недоліків. На наш погляд, корисність знання окремих історичних подій мінімальна, тому що людина не отримує змоги ні визначити їхніх причин, ані оцінити їхніх наслідків. Логічним є такий висновок: українські підручники з історії спрямовано на запам'ятовування фактів та дат, а не на розуміння матеріалу. При цьому, як ми зазначали на початку, розуміння історичної логіки допомогло б людині адекватно оцінювати події навколишнього світу, для чого потрібно сформулювати принцип історизму. Знову-таки, для цього потрібна особлива структура підручників, у яких би на перше місце виходили не самі факти та події, а взаємозв'язок між ними. Сучасні ж українські підручники з історії, на жаль, не спрямовано на формування в людини зазначеного принципу.

Для доведення своєї тези звернемося до прикладу з навчальної програми за 7 клас загальноосвітньої школи. Національно-визвольна війна українського народу 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького, безумовно, одне з найпомітніших явищ української історії. На цьому прикладі влада намагається виховувати молодих українців, патріотів. Відповідно, до висвітлення цих подій у шкільних підручниках висувуються досить серйозні вимоги. Проте доводиться визнати, що навчання в загальноосвітній школі не сприяє тому, щоб молоді українці зрозуміли сутність Хмельниччини. Не маючи відповідного підґрунтя, повторне вивчення цих подій у вищих навчальних закладах часто призводить до аналогічних результатів. У результаті в людини, якщо й залишаються якісь знання про цей період, то лише низка міцних стереотипів стосовно Національно-визвольної війни, постаті Богдана Хмельницького: віковий релігійний, національний та політичний гніт українського народу, який врешті-решт вилився у велике народне повстання, на чолі з великим політичним діячем, щирим українцем, захисником православ'я. Але насправді ситуація вияв-

ляється набагато складнішою. В більшості підручників з історії України зазначено, що на початку повстання незалежність не була метою Богдана Хмельницького — і це говорить на користь українських істориків, що дотримуються такого погляду. Проте, в результаті аналізу матеріалів, розвитку громадсько-політичного і національного руху в Україні, показано, що нова якість самої війни проявилася в змінах суті договорів, якими було ознаменовано переможні битви 1648–1649 рр. Такі важливі моменти Національно-визвольної війни впливають на розуміння її ключових причин і завдань.

Ще одне підтвердження ролі дотримання історизму в об'єктивності оцінки ключових причин війни — це ставлення Богдана Хмельницького до православ'я. Відповідно, керівник повстання мав би бути ревним захисником православної віри. Власне, на більшості уроків з історії України, що проводяться в школах, так і зазначається. В такому разі історично необумовленим стає той факт, що Богдан Хмельницький після закінчення православної братської школи, як відомо, створеної на противагу єзуїтським навчальним закладам, вступив саме до єзуїтської колегії у Львові [5]. При цьому він активно співпрацював з Єзуїтським Орденом і надалі, наприклад, коли наполягав на тому, щоб польський сейм призначив королем Речі Посполитої Яна-Казимира, ставленика єзуїтів. Як же можна пояснити цей факт? Деякі історики наполягають на тому, що саме православна віра стала головним аргументом на користь військово-політичного союзу з Московією. Але, як ми побачили, проблема віри, вочевидь, не була визначальною для Богдана Хмельницького.

Якщо докладно проаналізувати події 1647–1648 рр., то стане очевидним, що війна розпочалася з ініціативи не лише самого Богдана Хмельницького, а й польського короля Владислава IV, який хотів позбутися впливу польської шляхти. Протистояння між королем та сеймом призвело до того, що в одній із відповідей на скарги козаків з приводу свавілля польських магнатів король сказав: «Оскільки ви — воїни і маєте мушкети та шаблі, то що не дає вам обстати за себе та свою волю? Видно, така ваша доля — все обстоювати мечем. Я ж допомогти вам не можу — мене здолали партії та фракції» [5]. Тобто Владислав IV фактично дозволив козакам самостійно розібратися зі свавільниками. Ще один, можливо, цікавий факт: на перших етапах війни військо збиралося на гроші польського короля. Як зазначав академік Богдан Супшинський: «Що ж до того, що перші козацькі загони озброювалися на гроші польського короля, на мій погляд, можна не сумніватися» [6].

Зазначені факти ні в якому разі не применшують заслуг Богдана Хмельницького перед українським народом. Проте їх незнання призводить до низ-

ки негативних наслідків — наприклад, хибної позиції стосовно оцінки Березневих статей 1654 р. Достатньо подивитися на дипломатичні зносини Хмельницького з представниками інших країн: договір з Перекопським ханом 1648 р., Зборівський мирний договір 1648 р., Білоцерківський мирний договір 1651 р., Березневі статті 1654 р., численні перемовини зі Швецією, Молдавією, Трансільванією, Валахією, щоб зрозуміти, що договір з Московським царством — це не визначена з самого початку самоціль, а лише етап цілеспрямованого пошуку можливих союзників. Про це, наприклад, може свідчити хоча б те, що вже через два місяці після підписання Березневих статей Богдан Хмельницький розпочав перемовини з кримським ханом про можливий військовий союз.

На наш погляд, зазначений приклад доводить, що в більшості українських підручників з історії ігнорується принцип взаємозалежності причин та наслідків у викладенні фактичного матеріалу. В них зазначено правильні висновки, проте відсутність їх вагомих доказів призводить до того, що особистість або втрачає самостійність мислення, або займає протилежну щодо автора підручника позицію просто внаслідок незгоди. На конкретному прикладі, який ми щойно навели, це має такий вигляд: якщо в підручнику зазначено, що Березневі статті — це військово-політичний союз, і при цьому не наведено доказів саме такого тлумачення цього договору, розумна людина, швидше за все, врешті-решт прийде до висновку, що таких аргументів просто не існує. Зображення Богдана Хмельницького як ревного захисника православ'я лише підкреслить його спорідненість з Московським царем в очах учня. А проросійське тлумачення Національно-визвольної війни стане одним із перших чинників формування в людини стереотипного мислення, відмінного від мислення, побудованого за принципом історизму. В обох випадках — або учень сліпо повірить написаному в підручнику, або стане на протилежну позицію — не досягається найголовніший результат: у молодій людині не формується правильне розуміння цих подій, вони постають перед нею фрагментарно та статично, без бачення взаємозв'язків або з хибним їх тлумаченням.

Національно-визвольна війна — це лише один епізод української історії, однак на його прикладі ми змогли побачити, що навіть настільки значущі для України події віддзеркалено в більшості українських підручників з історії не на бажаному об'єктивному рівні. На наш погляд, у такому стані справ мало провини авторів цих підручників. Очевидно, висвітлити всі події з усіма причиново-наслідковими зв'язками за умов сучасної системи викладання історії неможливо.

З іншого боку, постає ще одна проблема сучасної освіти: виходячи зі школи, людина, в кращому разі, пам'ятає матеріал з історії за останній рік —

два. У вищих навчальних закладах, щоправда, цей матеріал включено до модульної системи викладання історії, але в більшості університетів курс історії України розрахований лише на один семестр, а за цей час досягнути всю вітчизняну історію, звичайно ж, неможливо. Таким чином, Національно-визвольна війна, швидше за все, взагалі залишиться в свідомості молодого українця на рівні загальних стереотипів. Зазначена тенденція є яскравим доказом того, що в підручниках з історії України в Україні історизм не виступає головним методологічним принципом історичної науки. При цьому, як уже зазначалося, принцип навчальних дисциплін з історії також важливий у становленні політичної культури суспільства. Отже, поліпшення політичної ситуації в країні й політичної культури народу можливі лише за умови реформування системи викладання історії.

На нашу думку, логічним методом, за допомогою якого принцип історизму зможе стати найголовнішим методологічним принципом побудови наукової дисципліни історії в Україні, є зміна системи викладання. На сьогодні викладання історії засноване на лінійній моделі, що виявляється у взаємному ускладненні засвоєного матеріалу та світогляду людини. Не сприяє науковому сприйняттю історії і спосіб формування матеріалу: в процесі викладання виокремлюються окремі теми, орієнтовані на десятирічний вік, чотирнадцятирічний, вісімнадцятирічний, тощо. Недоліки такої системи очевидні: по-перше, поділ загального навчального матеріалу на «відносно легкий» та «відносно складний», відповідно до віку учня, не обумовлено; по-друге, за такої системи залишаються поза увагою наскрізні тенденції історії, загальні закономірності розвитку історичного процесу. Тож, на наш погляд, задля того, щоб історія вивчалася на основі принципу історизму, необхідно змінити систему викладання історії, зробивши особливий наголос на вивченні не окремих історичних фактів, а загальних властивостей історичного процесу, зменшивши при цьому загальний обсяг навчального матеріалу. Таке реформування системи викладання історії допоможе подолати формування стереотипів суспільної свідомості та вивести на якісно новий рівень політичну культуру українського суспільства, зробивши важливий крок на шляху до формування громадянського суспільства.

Підсумовуючи все зазначене, варто зауважити, що принцип історизму пройшов шлях від засобу споглядання дійсності до способу її наукового пізнання. Нині принцип історизму формально виступає базовим методологічним принципом багатьох наук, зокрема й історії, але, як ми впевнилися на прикладі висвітлення Національно-визвольної війни 1648–1657 рр., в українських підручниках він не отримує змоги проявитися. Основною причиною такої тенденції є, на нашу думку, дотримання недосконалої, за-

старілої, неспроможної прищепити людині вміння аналізувати події та явища, — як минулі, так і сучасні, майбутні, — за допомогою принципу історизму, методики викладання історії. Щоб надати історичному дослідженню ознак цілісності, потрібно дотримуватися об'єктивної моделі вивчення принципів дослідження, одним з яких є принцип історизму, зробивши основний акцент на наскрізних факторах та властивостях історичного процесу в його взаємодії з соціальним та етнографічним. Таким чином, на нашу думку, принцип історизму як базовий принцип об'єктивного вивчення історії має і може стати важливим чинником становлення політичної культури українського суспільства лише за умови дотримання наукової системи укладання підручників з історії.

1. Бондаренко Г. В. Історичне пізнання: питання теорії і практики: Навч. посібн. для студ. іст. фак. / Бондаренко Г. В. — Луцьк : РВВ Волинського держ. ін.-ту ім. Лесі Українки, 1998. — 226 с.
2. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка / Зашкільняк Л. — Львів : Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1999. — 224 с.
3. Крип'якевич І. / І. Крип'якевич, І. Бутич. — К. : Видавництво академії наук УРСР, 1961. — 739 с.
4. Медушевская О. М. Методология истории. Учеб. пособие для студ. / О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. — М. : ИАИ РГУ, 1997. — С. 66–70.
5. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. — К. : Альтернативи, 2003. — 399 с.
6. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць / В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. — К. : НАН України, 1997. — 269 с.
7. Супшинський Б. І. Козацькі вожді України / Супшинський Б. І. — Т. 2 — О. : ЯВФ, 2006. — 590 с.
8. Энгельс Ф. Диалектика природы / К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. — Т. 20. — М. : Издательство политической литературы, 1949.

П. А. Дігтяр

УДК: 94(477):329.94:061.1ЄС

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Статтю присвячено проблемі створення адекватного механізму організаційно-інституційної підтримки співпраці між Україною і ЄС у науково-технологічній сфері. Визначено основні передумови для міжнародної співпраці в інноваційному і науково-технологічному секторах. Запропоновано